

*Illegale pers*¹

'Dat de illegale pers', zo schreven wij zojuist, 'zijn honderdduizenden lezers voortdurend aanspoorde, de bezetter tegen te werken, is, zo vertrouwen wij, uit dit deel al even duidelijk gebleken als uit de drie voorafgaande' – de delen 4, 5 en 6 dus. Het is ook de reden waarom wij nu bij de illegale pers het eerst willen stilstaan. Illegale werkers op de gebieden van spionage, 'pilotenhulp', sabotage, liquidaties en, niet te vergeten, hulp aan onderduikers wisten als regel buiten het gebied waarop zij zelf werkzaam waren, weinig of niets van elkaars activiteit af, maar zij lazen allen één of meer illegale bladen. Hoe het er met de oorlog voorstond, vernamen zij vooral van de Londense radio: BBC en Radio Oranje, maar voor hun kennis van hetgeen in bezet gebied gebeurde, waren zij (naast de officiële berichtgeving in de legale pers die vol lacunes stak) in de eerste plaats op de illegale pers aangewezen. Deze was niet alleen een bron van informatie (men denke aan de berichten over de invoering van de tweede distributiestamkaart – een hoogst belangrijk punt, waar de gelijkgeschakelde 'legale' pers in alle talen over zweeg) maar zij was ook, ja misschien wel in de eerste plaats, een middel tot bezieling: elk nummer van elk illegaal blad wekte tot voortgezette strijd op maar hield bovendien door zijn verschijnen elke illegale werker voor dat er talloze andere Nederlanders waren die zich óók tegen de bezetter keerden en bereid waren daar grote risico's bij te lopen. Het aantal van die illegale werkers nam voortdurend toe: die groei èn het feit dat, zoals wij deden uitkomen, Nederland na de April-Meistakingen meer 'dwars' ging liggen, kan men niet losmaken van de algemene verzetsimpuls welke van de illegale pers uitging.

Kort na die stakingen werden de radio's verbeurd verklaard en leverden inderdaad vele honderdduizenden Nederlanders uit angst voor straf hun

¹ Er is ook ander illegaal druk- of stencilwerk geweest: honderden, misschien wel duizenden illegale oproepen, honderden illegale brochures. In de aan bezet Nederland gewijde en nog te wijden delen van ons werk (de delen 4, 5, 6, 7, en 10) nemen wij overal waar ons dit zinvol voorkomt, citaten uit deze oproepen en brochures op, maar wij behandelen ze niet systematisch. Dat laatste is ook nauwelijks mogelijk. Voorzover die brochures betrekking hadden op de tijd na de bevrijding, zullen wij op enkele van de belangrijkste terugkomen in deel 9 (*Londen*) waarin wij de ontwikkeling van de denkbeelden in bezet gebied ten aanzien van de naoorlogse wereld en het naoorlogse Nederland behandelen willen in samenhang met de besluitvorming in de kring der Nederlandse regering. De illegale oproepen waren als regel gestencild, de illegale brochures gedrukt; de problemen die bij hun productie en distributie rezen, waren dezelfde als die welke zich bij de productie en distributie der illegale bladen voordeden; dit meer 'technische' aspect van de illegale pers komt in deze paragraaf nog aan de orde.